

VAINAS PSIHOLOĢISKĀ KONCEPCIJA KRIMINĀLLIKUMĀ

PSYCHOLOGICAL CONCEPTION OF GUILT IN THE CRIMINAL LAW

Uldis Krastiņš, Dr. habil. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesors

Summary

The article provides an analysis of the terms “guilt” and “guiltiness” and their legal regulation. Lack of clear distinction between these terms in the Criminal Procedure Law causes theoretical obscurity in their understanding, which hinders solution of another theoretical issue – whether interpretation of “guiltiness” in criminal procedure and “guilt” in criminal law should be related to distinctive conceptions of guilt – according to the psychological conception and to the conception of evaluation. Developments of this problem are considered in the article.

Atslēgvārdi: Krimināllikums, Kriminālprocesa likums, vaina, vainīgums, vainīgs, nevainīgs, psiholoģiskā un vērtējuma koncepcija, pierādījumi, pierādījumu vērtēšana, saprātīgas šaubas

Keywords: Criminal Law, Criminal Procedure Law, guilt, guiltiness, guilty, innocent, psychological conception and conception of evaluation, evidence, evaluation of evidence, reasonable doubt

Vēsturiski vaina kā personas psihiska darbība Latvijas krimināltiesībās ir katra noziedzīga nodarījuma neatņemama sastāvdaļa, un tā tiek iekļauta ikviena Krimināllikuma (turpmāk arī – KL) Sevišķajā daļā paredzēta noziedzīga nodarījuma sastāva pamatpazīmju skaitā.¹

Raksta mērķis ir analizēt vainas un vainīguma jēdzienu, kas Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā tiek izmantoti saistībā ar jautājumu par to, vai persona ir vai nav izdarījusi Krimināllikumā paredzētu konkrētu noziedzīgu nodarījumu. No šī jautājuma risinājuma ir atkarīgs, uz kādu vainas koncepciju (psiholoģisko jeb vērtējuma) attiecas iepriekšminētie jēdzieni.

Vainas izpratne krimināltiesībās ir iekļauta vairākās Krimināllikuma Vispārīgās daļas normās. Krimināllikuma 6. panta pirmajā daļā (noziedzīga nodarījuma jēdziens) pateikts, ka par noziedzīgu nodarījumu atzīstams **ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības** izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš

¹ Krimināllikums. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. 16. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.

paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālatbildība. Savukārt Krimināllikuma 1. panta pirmā daļa (kriminālatbildības pamats) paredz, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura **ar nodomu vai aiz neuzmanības** izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Tāču pats vainas kā krimināltiesību jēdziens Krimināllikuma Vispārīgajā daļā, tāpat kā lielākajā daļā pasaules valstu krimināllikumu, nav dots. Likumdevēji ir aprobežojušies ar norādēm uz vainas formu, formulējot likumā atsevišķus noziedzīgu nodarījumu sastāvus vai labākajā gadījumā norādot uz vainas formas – nodoma un neuzmanības – veidiem un formulējot to saturu, kā tas darīts Krimināllikumā.

Izmantojot nosacījumus, ko likumdevējs iekļāvis Krimināllikuma Vispārīgās daļas abu vainas formu (nodoma un neuzmanības) atsevišķu veidu atbilstošajos normatīvajos formulējumos – attiecīgi tiešs (KL 9. p. 2. d.) un netiešs nodoms (KL 9. p. 3. d.) un noziedzīga pašpaļāvība (KL 10. p. 2. d.) un noziedzīga nevērība (KL 10. p. 3. d.) –, Latvijas krimināltiesību teorijā ir izstrādāts vainas jēdziens, kas tiek atspoguļots krimināltiesību mācību literatūrā, Krimināllikuma komentāros un citā juridiskajā literatūrā, kā arī aprobēts tiesu praksē.

Vaina ir personas psihiskā attieksme nodoma vai neuzmanības formā pret viņas izdarīto prettiesisko darbību vai pieļauto bezdarbību un ar to cēloņsakarīgi saistītajām kaitīgajām sekām.²

Izanalizējot Krimināllikuma 9. un 10. pantā paredzēto abu vainas formu veidu – attiecīgi tieša un netieša nodoma – noziedzīgas pašpaļāvības un noziedzīgas nevērības normatīvo regulējumu, redzam, ka tie neatspoguļo visus personas psihiskos procesus saistībā ar viņas izdarīto noziedzīgo nodarījumu.

No Krimināllikuma Vispārīgās daļas 9. un 10. panta satura redzams, ka abas vainas formas – nodoms un neuzmanība – tiek saistītas tikai ar darbību vai bezdarbību, kā arī ar kaitīgajām sekām, ja tās paredzētas konkrētā noziedzīgā nodarījuma pazīmju skaitā. Cēloņsakarība pēdējā gadījumā izriet no atsevišķu noziedzīgu nodarījumu sastāvu konstrukcijas īpatnībām atbilstoši to reālajai izpausmei.

Tātad ārpus vainas formu atsevišķo veidu formulējumiem paliek tādas psihiskās darbības izpausmes kā personas motīvs, nolūks, emocijas, kas īpaši nozīmīgas ir noziedzīgos nodarījumos, ja tādas tieši paredzētas konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā, un kas norāda, ka attiecīgais nodarījums izdarīts ar tiešu nodomu. Lai aptvertu visas psihiskās darbības izpausmes, kurām ir nozīme vainas formas noteikšanā saistībā ar personas noziedzīgo rīcību (izdarīto darbību vai pieļauto bezdarbību), krimināltiesību teorijā ir izstrādāts tāds jēdziens kā noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse.

Noziedzīga nodarījuma **subjektīvā puse** ir noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas (nodarījuma subjekta) psihiskā darbība, kas tieši saistīta ar viņas reāli izdarīto (nodarījuma objektīvās puses pazīmēm), un tā apvieno vienotā veselumā personas psihiskās darbības intelektuālos un gribas procesus virzībā uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse atspoguļo saistību starp personas apziņu un gribu un viņas izdarīto nodarījumu.³

² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. 3. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 154. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII² nodaļa). 2. papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 60. lpp.

³ Krastiņš U., Liholaja V. 2018, 54. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. 2008, 151. lpp.

Nepieciešamība krimināltiesību teorijā atsevišķi formulēt noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi izriet no Krimināllikuma 8. panta otrajā daļā izteiktās prasības, ka, nosakot noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas **vainas formu**, jākonstatē šīs personas **psihiskā attieksme** pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm.

Analizējot vainas un noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses jēdzienu krimināltiesībās, esam nonākuši pie juridiskajā literatūrā risināta konceptuāla jautājuma par vainas satura izvērtējumu un pie tās konstatēšanas procesa noziedzīgā nodarījumā.

Apkopojot dažādas teorētiskās nostādnes vainas satura izvērtējumā, juridiskajā literatūrā ir paustas trīs galvenās vēsturiski izveidojušās koncepcijas: 1) bīstamā stāvokļa koncepcija – atbilstoši tai vaina tiek aizvietota ar noziegumu izdarījušās personas kā tādas bīstamību, bet pats nodarījums tiek vērtēts kā šādas personas bīstamības izpausme; 2) vērtējuma koncepcija (normatīvā, ētiskā) – saskaņā ar to personas vainu par izdarīto noziegumu izvērtē tiesa un izsaka to kā personas negatīvas uzvedības nosodījumu; 3) psiholoģiskā koncepcija – atbilstoši tai uzsvars tiek likts uz personas iekšējo, subjektīvo attieksmi pret viņas izdarīto nodarījumu, tā kaitīgajām sekām un citiem juridiski nozīmīgiem nozieguma izdarīšanas apstākļiem.⁴

Bīstamā stāvokļa koncepcija varētu tikt analizēta vēsturiskā aspektā; tā ir raksturīga totalitāra režīma valstīm, bet tās analīze nav šī raksta mērķis.

Vērtējuma koncepcija jau ir nopietnāk analizējama, jo šīs koncepcijas iezīmes vai nu gribēti, vai gadījuma dēļ, bet drīzāk gan ietekmējoties no angloamerikāņu tiesību jomas ir atrodamas ar krimināltiesībām saistītās tiesību nozarēs, bet par to pēc psiholoģiskās koncepcijas analīzes.

Vaina Latvijas krimināltiesībās ir normatīvi nostiprināta kā viens no svarīgākajiem krimināltiesību principiem un, izsakot to Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā, izslēdz tā saucamo objektīvo pieskaitāmību (kriminālatbildību bez vainas). Vainas princips krimināltiesībās vēsturiski balstīts uz romiešu tiesību postulātu – *nullum crimen, nulla poena sine culpa*.⁵

Reglamentējot, ka krimināltiesībās tiek atzītas divas vainas formas – nodoms un neuzmanība –, Krimināllikuma 8. panta otrajā daļā uzsvērts, ka, nosakot noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm.

Tātad tiek pateikts, ka personas vaina un viņas psihiskā attieksme pret atsevišķām nodarījuma pazīmēm nav identiski jēdzieni, jo, tikai izvērtējot viņas psihisko attieksmi pret ikkatru noziedzīgo nodarījumu veidojošo pazīmi – gan pamatpazīmēm (darbība, bezdarbība, kaitīgās sekas un cēloņsakarība), gan papildpazīmēm (nodarījuma izdarīšanas vieta, laiks, veids, situācija, rīki un līdzekļi, cietušais u. c.), ja tās paredzētas konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā, – konstatējama tās vaina noziedzīgā nodarījumā.

Tādā veidā izvērtējot Krimināllikuma 8. panta otrās daļas saturu, varam secināt, ka Latvijas krimināltiesībās normatīvi ir iestrādāta vainas psiholoģiskā koncepcija.

⁴ Лунеев В. В. Проблемы субъективной стороны преступления. Уголовное право. Актуальные проблемы теории и практики. Сборник очерков / под. ред. В. В. Лунеева. Москва: Юрайт, 2010, с. 155–156.

⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. 2008, 21. lpp.

Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka personas psihiskās attieksmes izpausme attiecībā pret noziedzīgo nodarījumu veidojošām objektīvajām pazīmēm var būt atšķirīga atkarībā no tā, uz kuru no vainas formām tā attiecas.

Likumdevējs Krimināllikuma 9. un 10. pantā, formulējot nodoma un neuzmanības veidus (tiešu un netiešu nodomu, noziedzīgu nevērību un noziedzīgu pašpaļāvību), norādījis uz dažādām personas psihiskās darbības izpausmēm. Tā par nodomu teikts, ka persona “**apzinājusies** savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu”, “**apzināti** to veikusi vai **pielāvusi**”, “**paredzējusi** nodarījuma kaitīgās sekas”, “**vēlējusies**”, “**apzināti pielāvusi** to [seku – autora piezīme] iestāšanos”. Savukārt par neuzmanību teikts: “persona ir **paredzējusi** savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tomēr vieglprātīgi **paļāvusies**, ka tās varēs novērst”, “**nav paredzējusi** savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju”.

Tātad varam teikt, ka personas psihiskās darbības veidi – apzināšanās, zināšana kā apzināšanās augstākā pakāpe, vēlēšanās, pieļaušana, paredzēšana – detalizēti atspoguļo personas psihisko attieksmi pret viņas faktisko rīcību (darbību, bezdarbību), ar to saistītām kaitīgām sekām un citām noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīmēm.

Izanalizējot noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas psihiskās darbības dažādās izpausmes, uz kurām norādīts likumā, formulējot vainas formu veidus, tiek pamatota krimināltiesībās paustā atziņa, ka ikviena pieskaitāmas personas kaitīga darbība vai bezdarbība ir viņas apzināta un gribas vadīta.

Vispusīgi izvērtējot personas psihisko attieksmi pret izdarīto nodarījumu, iespējams ne tikai izprast viņas psihisko attieksmi pret izdarīto vainas formas ietvaros, bet arī pilnīgāk izvērtēt vainīgā personību, tās attieksmi pret ikkatru gribas izpausmi reālajā pasaulē, kam ir liela nozīme ne vien viņas rīcības kaitīguma izvērtēšanā, bet arī taisnīga soda noteikšanā.

Personas psihiskā darbība atbilstoši psiholoģiskajai koncepcijai vienmēr ir tikusi saistīta ar viņas prettiesisko darbību vai bezdarbību, kas lielā mērā palielina šīs koncepcijas nozīmīgumu, jo ļauj precīzāk risināt šo parādību savstarpējo saistību un nosacītību.

Lai pilnīgāk izprastu vainas psiholoģiskās koncepcijas nozīmīgumu, nedaudz ielūkosimies vainas psiholoģiskās koncepcijas filozofiski tiesiskajā ģenēzē. Tas ļaus pilnīgāk izprast šīs koncepcijas nozīmi ne tikai vēsturiskā aspektā, bet arī saistībā ar krimināltiesību mūsdienu aktualitātēm, kad vainas konstatēšana nepieciešama arvien komplicētākos noziegumos – tādos kā terorisms, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija, kukuļošana, mantas nolaupīšana lielos apmēros u. c.

Viens no redzamākajiem psiholoģiskās koncepcijas pamatlicējiem ir 19. gadsimta vācu klasiskās filozofijas pārstāvis Ludvigs Feierbahs (*Ludwig Feuerbach*, 1804–1872), kurš savā darbā “Nākotnes filozofijas pamati” izteica pamatotu un tālejošu domu: “*Domāšanas un esamības vienībai vienīgi tad ir jēga, tā ir patiesa, ja par šās vienības pamatu, subjektu tiek atzīts cilvēks. Tikai reāla būtne izzina reālas lietas; tikai tur, kur domāšana ir nevis subjekts pati sev, bet gan īstenas būtnes predikāts,*⁶ *tikai tur domāšana nav šķirta no esamības. Tādēļ esamības un domāšanas vienība nav formāla tādā nozīmē, ka domāšanai sevi un pašai par sevi piederētu esamība kā noteiktība. Tā pilnībā ir atkarīga no domas priekšmeta un satura.*”⁷

⁶ Lat. *praedicatum* – ‘izteicējs’. Svešvārdu vārdnīca. Rīga: Jumava, 1999, 621. lpp.

⁷ Feierbahs L. Kristietības būtība. Nākotnes filozofijas pamati. 2. papild. izd. Rīga: Zvaigzne, 1991, 279.–280. lpp.

L. Feierbaha teiktais satur norādi uz cilvēka psihiskās darbības – domāšanas – saistību ar viņa faktisko rīcību reālajā pasaulē. Tāda atziņa veido vainas psiholoģiskās koncepcijas pamatu krimināltiesībās, uz kura vēsturiski balstās Latvijas krimināltiesību teorētiskās atziņas par vainas izpratni un kurš iekļauts vainas formu attiecīgo veidu normatīvajā regulējumā arī Krimināllikumā.

Cilvēka psihiskajai darbībai krimināltiesiskā ziņā ir nozīme tikai tad, ja tā izpaužas viņa gribas virzītā faktiskā rīcībā. Savukārt cilvēka faktiskā rīcība atgriezeniski ļauj secināt par viņa psihiskās darbības saturu pirms tam, un saistībā ar vainu noziedzīgā nodarījumā tas nozīmē tā faktiskās puses pazīmju zināšanu, apzināšanos, apzinātu pieļaušanu, paredzēšanu (psihiskās darbības intelektuālā puse).

Tāda veida vainīgā psihiskās attieksmes savstarpējo saistību un nosacītību ar viņa faktisko rīcību, nosakot vainas formu nodarījumā, ir akceptējusi tiesu prakse. Piemēram, Latvijas Republikas Augstākā tiesa uz plaša tiesu prakses materiāla izpētes pamata jau 1992. gadā lietās par slepkavībām norādīja: “Noskaidrojot vainīgā nodoma saturu, tiesām jāpamatojas uz izdarītā nozieguma apstākļu kopumu un it īpaši jāņem vērā nozieguma izdarīšanas veids un rīki, bruču un citu mīnspas bojājumu daudzums, raksturs un lokalizācija, vainīgā noziedzīgo darbību pārtraukšanas iemesls, kā arī vainīgā un cietušā iepriekšējā izturēšanās, viņu attiecības pirms nozieguma izdarīšanas un citi apstākļi, kas var liecināt par viņa nodomu.”⁸

Līdzīga satura nostādne iekļauta arī Augstākās tiesas plēnuma 1993. gada 1. marta lēmumā Nr. 1 “Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tišu miesas bojājumu nodarīšanu”.⁹

Iepriekšminētā nostādne vainas formas noteikšanā vienmēr tikusi atkārtota gan mācību literatūrā un Krimināllikuma komentāros, gan citās publikācijās, un tā izmantota tiesu nolēmumos. Atliek vien izteikt vēlmi, lai tāds objektīvo apstākļu apkopojums vainas konstatēšanā būtu izstrādāts arī par citu kategoriju noziegumiem vai par atsevišķiem noziegumiem, piemēram, amatnoziegumiem, noziegumiem, kas saistīti ar terorismu, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu u. c.

Turpmāk par vainas **vērtējuma (normatīvo, ētisko) koncepciju**. Par šo koncepciju varētu nerunāt, ja tā nebūtu iezīmēta Kriminālprocesa likumā. Šīs koncepcijas teorētiskā nostādne balstās uz Kriminālprocesa likumā normatīvi iestrādātu prasību, ka personas **vainīgums** noziedzīgā nodarījumā nosakāms, izvērtējot visu pierādījumu kopumu, var teikt – summāri (kopsakarā), kuri attiecas uz Krimināllikumā paredzēta konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāvā paredzētajām objektīvajām un subjektīvajām pazīmēm.

Iepriekš teiktais uzsvērts arī Kriminālprocesa likuma 124. panta otrajā daļā: “Pierādīšanas priekšmets ir **visu** kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopums un ar tiem saistītie fakti un palīgfakti.”

Kaut arī vainīguma jēdziens tieši Kriminālprocesa likumā, tāpat kā vainas jēdziens Krimināllikumā, nav formulēts, tas nenozīmē, ka valodnieciskā ziņā būtu jāiebilst pret vārda “vainīgs” izmantošanu Kriminālprocesa likuma normās. Vārds “vainīgs” latviešu valodā nozīmē ko tādu, kas nodarījis kaut ko sliktu, kādu pārkāpumu.¹⁰

⁸ Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tišām slepkavībām. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma 1992. gada 24. februāra lēmums Nr. 1. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. 1991–2002. Rīga, 2002, 20. lpp.

⁹ *Ibid.*, 31. lpp.

¹⁰ Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 1987, 837. lpp.

No Kriminālprocesa likuma 19. un 124. panta satura izriet, ka ar vainīgumu jāsaprot visu konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmju kopums, kas nepieciešams, lai kādu personu atzītu par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Vainīgums nozīmē, ka tiek konstatēts kriminālatbildības pamats – ir izdarīts noziedzīgs nodarījums, kuram ir visas kāda noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes (KL 1. p. 1. d.).

Neskaidrība rodas tādos gadījumos, kad vienas un tās pašas parādības apzīmēšanai, tas ir, ja persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, Kriminālprocesa likuma normās tiek izmantots gan vārds “vainīgs”, gan vārds “vaina”.

Piemēram, Kriminālprocesa likuma 392. panta otrajā daļā fiksēts noteikums: “Ja konkrētā aizdomās turētā vai apsūdzētā **vainu** noziedzīga nodarījuma izdarīšanā pirmstiesas procesā nav izdevies pierādīt [...], procesa virzītājs pieņem lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu pret šo personu [...]”

Abi šie vārdi viena jēdziena formulējumā atrodami Kriminālprocesa likuma 19. panta pirmajā daļā: “Neviena persona netiek uzskatīta par **vainīgu**, kamēr tās **vaina** noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta [...]”

Jānorāda, ka Kriminālprocesa likuma 19. panta pirmās daļas formulējums vārdiski atbilst Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā izteiktajai personas nevainīguma prezumpcijai: “Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu.”¹¹

Nedomāju, ka Latvijas Republikas Satversmes 92. pants, kas nostiprina nevainīguma prezumpciju un kas vārdiski pārņemts uz Kriminālprocesa likuma 19. panta pirmo daļu, būtu pretrunā ar vainas jēdzienu krimināltiesiskā izpratnē. Tomēr abu jēdzienu lietojums Kriminālprocesa likumā rada neskaidrību.

Manuprāt, abu vārdu “vainīgs” un “vaina” izmantošana nevainīguma prezumpcijas formulējumā ir neveiksmīgs juridisks formulējums¹² vienas un tās pašas faktiskās situācijas apzīmējumam, tas ir, runa ir par personu, kura izdarījusi Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu. Tas, kas pateikts nevainīguma prezumpcijā, attiecas tikai uz vainīguma jēdziena saturu. Neskaidrību varētu novērst, iepriekšminētajā formulējumā vārdu “vaina” aizstājot ar vārdu “vainīgums”.¹³

Maz ticams, ka tuvākajā laikā Kriminālprocesa likumā tiks izdarīti grozījumi, lai vainas neprecīzo traktējumu aizvietotu ar vārdu “vainīgs” attiecīgajā locījumā. Šajā sakarībā der atzīmēt, ka nesen citā tiesību nozarē ir veikts vainīguma normatīvais formulējums.

Saeimas 2018. gada 25. oktobrī pieņemtā Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.01.2020.) 5. panta pirmajā daļā teikts: “Administratīvais pārkāpums ir personas prettiesiska, **vainojama** [autora izcēlums] rīcība (darbība vai bezdarbība), par kuru likumā vai pašvaldību saistošajos noteikumos paredzēta administratīvā atbildība.”¹⁴

Tas ir jauns risinājums administratīvajās tiesībās. Vaina kā personas psihisks process reāli notikušajā darbībā vai bezdarbībā, kā tas traktēts pašreiz spēkā

¹¹ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas 1922. gada 15. februāra likums. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr. 43.

¹² ANO Ģenerālās asamblejas 1948. gada 10. decembra “Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas” 11. pants. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 24.05.1990., Nr. 21.

¹³ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata. Rīga: RaKa, 2000, 170. lpp.

¹⁴ Latvijas Vēstnesis, 14.11.2018., Nr. 225.

esošajā Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (10. un 11. pants),¹⁵ vairs netiek prasīta kā administratīvās atbildības nosacījums; pati reālā prettiesiskā darbība vai bezdarbība liecina par personas administratīvā pārkāpumu izdarīšanu, ko apzīmē ar vārdiem “vainojama rīcība”. Protams, teiktais neizslēdz personas prettiesiskās rīcības apzināšanos kā viņas psihisku darbību.

Jauninājums attiecas uz citu tiesību nozari, un pārkāpēja psihiskā attieksme pret nodarījumu ir citā līmenī salīdzinājumā ar vainas saturu krimināltiesībās. Tiek ņemts vērā administratīvā tiesībpārkāpuma raksturs – galvenokārt mazāka kaitīguma pakāpe.

Taču jautājumā par vainu un vainīgumu tomēr ir jāievēro, ka krimināltiesības un kriminālprocesa tiesības attiecas uz vienu un to pašu normatīvi regulējamo priekšmetu – krimināltiesiskajām attiecībām, kas radušās sakarā ar kādas personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu.

Tāpēc ir ļoti svarīgi vismaz teorētiskā līmenī rast skaidrību par Kriminālprocesa likuma normās izmantotajiem jēdzieniem “vainīgums” un “vaina”.

Iepriekš tiku atzīmējis, ka jēdzieniem “vainīgums” un “vaina” ir atšķirīgs saturs un juridiska nozīme, kaut arī tie saistīti ar vienu un to pašu parādību – noziedzīgu nodarījumu, taču tie ir dažāda apjoma apstākļu satura atspoguļojums. Vaina kā personas psihiskā attieksme noziedzīgā nodarījumā ir tikai daļa no vainīguma jēdziena.

Abu jēdzienu satura apjoms nav vienīgā atšķirība. Būtiska šo jēdzienu dažādība ir arī apstākļi, kādā ceļā pierādījumu izvērtēšanas procesā nonāk pie atziņas, ka persona ir izdarījusi Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu.

Tiesa vai likumā paredzētos gadījumos – prokurors, izlemjot vainas esamību vai tās neesamību noziedzīgā nodarījumā, atbilstoši psiholoģiskajai koncepcijai uzsvāru liek **uz nodarījumu izdarījušās personas psihiskās attieksmes noskaidrošanu** attiecībā pret viņas izdarīto darbību vai tās neizdarīšanu un pret katru ar to saistīto citu objektīvo pazīmi, kas veido konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāvu (KL 8. p. 2. d.).

Atbilstoši vērtējuma koncepcijai **secinājumu** par to, vai persona ir izdarījusi konkrēto noziedzīgo nodarījumu, un, balstoties uz visu pierādījumu kopumu, atzīstot, ka viņa ir **vainīga** (vainojama) tajā, **izdara procesa virzītājs – izmeklētājs, prokurors, tiesa**.

Lai par to pārliecinātos, atgriezīamies pie Kriminālprocesa likuma 19. panta. Šā panta pirmajā daļā teikts, ka neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina (vajadzētu būt – “kamēr tās vainīgums”) noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta.

Var teikt, ka vainīguma izpratnei kriminālprocesa tiesībās punktu pieliek Kriminālprocesa likuma 19. panta trešajā daļā teiktais: “Visas saprātīgās šaubas par **vainu** [vajadzētu būt – “vainīgumu” – autora piezīme], kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.”

Arī Kriminālprocesa likuma 124. panta (pierādīšanas priekšmets) piektajā daļā norādīts: “Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību.”

Tātad vainīguma pierādījumi par noziedzīgā nodarījuma reālo esamību vai neesamību tiek vērtēti nevis saistībā ar **nodarījuma izdarītāja** subjektīvās

¹⁵ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Rīga: AFS, 2018.

attieksmes noskaidrošanu pret katru objektīvās puses pazīmi (vainas konstatēšanas gadījumā), bet gan caur **procesa virzītāja** šaubu prizmu, šaubas papildinot vēl arī ar saprātīguma momentu.

Tas nozīmē, ka jautājums par to, vai persona ir izdarījusi konkrēto noziedzīgo nodarījumu, tiek atstāts kriminālprocesa virzītāja subjektīvam izvērtējumam, tas ir, atkarībā no tā, vai procesa virzītājam ir subjektīva pārliecība, ka šaubas par to, vai persona ir izdarījusi konkrēto noziedzīgo nodarījumu, ir saprātīguma robežās, vai arī tās iziet ārpus saprātīguma robežām, un tad kriminālprocess ir izbeidzams (KPL 392. p. 2. d.).

Par saprātīgumu kā tādu un tā saistību ar šaubu momentu vainīguma jautājumā publiskajā telpā tiek debatēts.¹⁶ Jautājumu par šaubu faktoru un procesa virzītāja saprātīgumu pierādījumu vērtēšanā saistībā ar vainīgumu sīkāk neanalizēju raksta ierobežotā apjoma dēļ.

Kopsavilkums

1. Vainas psiholoģiskā koncepcija saskaņā ar Krimināllikuma 8. panta otro daļu balstās uz personas psihisko attieksmi pret nodarījuma ikvienu objektīvās puses pazīmi, kas izpaudies reālajā pasaulē kā vainīgā apzinātas gribas izpausme, tāpēc tas ļauj pilnīgāk konstatēt, vai persona ir vai nav izdarījusi Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu.
2. Vainas psiholoģiskā koncepcija dod iespēju tuvāk īstenībai saukt pie kriminālatbildības personu par viņas reāli izdarītu un subjektīvi aptvertu Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu.
3. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 124. un 19. pantā teiktajam vainīguma konstatēšana noziedzīgā nodarījumā tiek vērtēta, balstoties uz iegūto pierādījumu kopumu, un šis process tiek atstāts procesa virzītāja subjektīvam vērtējumam par to, vai tie ir pietiekami vainīguma konstatēšanai, papildus vēl izvērtējot caur šaubu prizmu to pietiekamību vai nepietiekamību. Tas liecina par to, ka Latvijas kriminālprocesa tiesībās ir iestrādāta vainas vērtējuma koncepcija, kas atšķiras no krimināltiesību vainas psiholoģiskās koncepcijas.
4. Vērtējuma koncepcija ir tuvāk robežai, kas vainīgumu nošķir no objektīvās piešķaitāmības, t. i., noziedzīgam nodarījumam bez vainas, jo jautājums par vainīguma esamību vai neesamību ir atstāts procesa virzītāja subjektīvai izvērtēšanai, tāpēc pastāv lielāka iespēja kļūdīties tieši vainīguma vērtētāja subjektīvo īpašību dēļ.
5. Divu atšķirīgu vainas koncepciju pretrunīga normatīva iestrāde savstarpēji saistītās tiesību nozarēs, proti, krimināltiesībās un kriminālprocesa tiesībās, kurām ir viens un tas pats pierādīšanas priekšmets – personas izdarīts noziedzīgs nodarījums –, ir radījusi teorētiski diskutējamu situāciju.

¹⁶ Baumanis J. Kriminālprocesaualā pierādīšanas standarta tiesiskie, terminoloģiskie, psiholoģiskie un filozofiskie aspekti. Jurista Vārds, 18.09.2018., Nr. 39, 28. lpp.